प्रलयश्च तत्र जन्यद्रव्यानधिकरणकालत्वं खण्डप्रलयत्वं जन्यभावानधिकरणकालत्वं महाप्रलयत्वं महाप्रलयश्च न प्रमाणसिद्ध इति मन्यमानैर्वादिभिः। तत्र नैमित्तिकप्रलयकालश्च ब्रह्मतुल्यः "यदा स देवो जागर्त्ति तदेदं चेष्टते जगत्। यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं प्रलीयते" इति मनुना हिरण्यगर्भस्य निशासमये तत्प्रलयस्योक्तेः "सर्वरी तस्य तारती" इति तत्कालस्य च ब्रह्मतुल्यकालत्वमुक्तम्। एतदभिप्रायेण अमरे "प्रलयो नष्टचेष्टता" इत्युक्तम् नैमित्तिकप्रलयकाले सर्वभूतानां चेष्टाशून्यत्वात्। "प्रलयः सुखदुःखाभ्यां चेष्टाज्ञाननिवृत्तिः" सा०द० उक्ते २सात्त्विकभावभेदे।

प्रलव पु० प्र+लू-भावे अप्। १प्रकर्षेण छेदने वाचा० अलोदात्तताऽस्य। प्रलूयते। कर्मणि अप्। २खण्डभेदे २छेदे च कात्या० श्रौ० २६।१।१० (छन्नप्रलवान्) छन्नछेदान्।

प्रलवित्र न० प्रलूयतेऽनेन प्र+लू+करणे इत्र। छेदनसाधने अस्त्रादौ वाचा० अलोदात्तताऽस्य।

प्रलाप पु०प्र+लप-भावे घञ्। १अनर्थकवाक्ये २निष्प्रयोजने उन्मत्तादिवाक्ये च अमरः। ३रोगाणामुपसर्गभेदे "मूर्च्छा मांसक्षयोमोहः प्रलापो मरणमिति छये" सुश्रुते अवोपक्रमौक्तौ। [राजनि०।

प्रलापहन् पु० प्रलापं हन्ति हन-क्विप्। कुलत्थजातेऽन्नभेदे

प्रलापिन् त्रि० प्र+लप-ताच्छील्ये घिनुण्। प्रलापनशीले

प्रलीन त्रि० प्र+ली-कर्त्तरि क्त। १प्रलयं प्राप्ते २चेष्टाशून्ये च। तस्य भावः तल्। प्रलीनता चेष्टानाशे इन्द्रियलाये च।

प्रलेप पु० प्र+लिप-भावे घञ्। व्रणादिशोधनार्थे द्रव्यविशेषे लेपनविशेषे। सुश्रुते आलेपोपक्रमे "स त्रिविधः प्रलेपः प्रदेह आलेपश्चेति। तेषामन्तरं, प्रलेपः शीतस्तनुरविशोषी विशोषी च। प्रदेहस्तूष्णः शीतो वा बहुलोऽबहुरविशोषी च। रक्तपित्तप्रसादनकृदालेपः" इति आलेपनभेदलक्षणान्युक्तानि तत्र द्रव्यभेदास्तत्रोक्ता द्रष्टव्याः

प्रलेपक त्रि० प्र+लिप-ण्वुल्। १प्रलेपकर्त्तरि स्त्रियां टाप् कापि अत इत्वम् प्रलेपिका तस्या धर्म्यम् अधिष्ठानम्। २प्रलेपिकाधर्मे त्रि०। सुश्रुतोक्ते २ज्वरभेदे पु० "तथा प्रलेपको ज्ञेयः शोणितं प्राप्यनागतः। दाहाकृतस्तमो मन्दं सुकष्टो धातुशोषकृत्" प्रलेपकं वातवलाश कफ कफाधिकत्वेन वदन्ति तज्ज्ञाः" सुश्रुते तत्तत्स्थानम्।

प्रलेह पु० प्रलिह्यतेऽसौ प्र+लिह-कर्मणि घञ्। अञ्जनभेदे (कोरमा) पाकराजेश्वरः।

प्रलोलुप त्रि० प्रा०स०। १अत्यन्तलोलुपे नरकवंशे कुलिपुत्रे २पक्षिभेदे पु० मार्क०पु० ७अ०।

प्रवक त्रि०प्र+गतौ साधुकारित्वे ण्वुल्। भूयोगतिवृते तत्र साधुकारिणि तत्त्वबोधिनी।

प्रवक्तृ त्रि०प्रवक्ति प्र+वच-तृच्। प्रकर्षेण वक्तरि १अर्थानुसन्धानपूर्वकभेदादिवाचके २तदर्थोपदेशके च महः ६।। ८६ वाक्य० २।३५२

प्रवग पुंस्त्री० प्रवग+अस्य रः। खगे अमरटीका। एवं प्रवङ्ग प्रवङ्गमावपि रस्य लत्वे तत्रार्थे। सर्वत्र जातित्वात् स्त्रियां ङीष्।

प्रवचन न०प्रोच्यते प्र+वच-कर्मणि ल्युट्। १वेदादौ भावे ल्युट्। २अर्थानुसन्धानपूर्वकवचने च "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यः" कठोप०। अस्य तिङः परस्य गोत्रादुत्सायाम् उदात्तता।

प्रवचनीय त्रि० प्र+वच-कर्मणि अनीयर्। प्रकर्षेण अर्थानुसन्धानेन १वाच्ये। "अस्य नेवेत्यादि" पा० कर्त्तरि अनीयर्। प्रवक्तरि कर्मप्रवचनीयाः तच्छब्दे दृश्यम्।

प्र(प्रा)वट पु०प्र+वा०अट-आर्षे अच् वा। वने जटाधरः।

प्र(द)वण पु०प्र+प(व)ण-अच्। १चतुष्पथे अमरः २निम्नस्थाने ३उदरे ४नखे मेदिनिः। ५धावते ६प्रगुणे ७लघ्वे शब्दर०। ८स्रुते ९स्थिरे त्रि० विश्वः १०क्षीणे च त्रि० धरणिः। ११आस्फले त्रि० हेमच०।

प्रवत् त्रि० प्रवणे वाति वा-वा० इति। १प्रवणदेशे निम्नस्थाने मन्त्रि ऋ०७।९०।४ अतोऽस्वर्थे मतुप् मस्य वः नान्तत्वात् न पदत्वम्। प्रवन्वत् तद्युते त्रि०। ऋ० १।१८१।३भाष्यम्। स्त्रियां ङीप्। सोपसर्गे धात्वर्थे वर्त्तमानात् प्रोपसर्गात् वति। २प्रकृष्टगमनादौ च।

प्रवत्स्यत्पतिका स्त्री प्रवत्स्यन्पतिर्यस्याः। यस्याः पतिः परदेशं गमिष्यति तादृश्यां स्त्रियां रसमञ्जरी। तस्य तल्लक्षणभेदादिकमुक्तं यथा "यस्याः पतिरविलम्बे देशान्तरं यास्यतीव सा प्रवत्स्यत्पतिका। अस्यार्थेऽस्या वाक्यवचनसातरप्रेक्षणमनविक्षोपदर्शनमिर्वेदस्तनायसम्भोगनिश्वासबाष्पादयः। सा च स्वाधीनभर्त्तृका प्रोषितभर्त्तृका धीरधीरभेदात् षड्विधा तदुदाहरणानि तत्र द्रष्टव्यानि।

प्रवद्याम त्रि० या-भावे वा० अनिन् प्रवत् प्रकृष्टगतियुक्तः यामा गतिर्यस्य। प्रकृष्टगमनेन प्रोषितवाचिनि ऋ० ३।१